

Tööleht

1. Lugege läbi tekstikatkend ning täitke selle põhjal jututäht

Olen sündinud 1925dal aastal Põltsamaal ja pärit riidevärvli perekonnast. Selle käsitöö meistrid olid Eestis kõik natukene kadaklikud ja kõnelesid „kolme kohalikku keelt“. Kui ma oma lapsepõlvest tuttavatele olen rääkinud, siis on alati öeldud, et see pole päris tavaline eesti lapsepõlv ja et ma peaksin sellest siiski kirjutama.

Õnne Rajasaar

Lapsepõlve mälestusi

See oli Põltsamaal 1932. aastal, kui ema ütles, et mul tuleb minna üle tänava Pistohlkorsi lastega mängima, et ma lasteaias õpitud saksa keelt ära ei unustaks. Pistohlkorsid elasid vanas puumajas alumisel korrusel. Esikust sattusin saali, mis oli üllatavalt armetu – üks mööblitükk ühest, teine teisest ajastust. Tugitoolid olid kaetud kroogitud sitsist katetega. Söögitoas oli vanaaegne ovaalne laud ja suured tumedad klaasideta kapid. Lapsed leidsin aiast. Nora oli minust aasta noorem kuuene ja Eric kaheksa aastane. Ei tekkinud mingeid võõristushetki, ainult mäng läks lahti eesti keeles. Mõne aja pärast proua von Pistohlkors tuletas oma lastele meelde, mis tingimustel ma neile olin külla soktuatud. Ja nii ma hakkasingi iga päev nende pool käima.

Härra von Pistohlkors töötas nn Saksa pangas ametnikuna. Suvel käis ta lühikeste seemisnahast pükstega, millede traksid olid lilleliselt välja õmmeldud. Hobiks oli tal aiatöö. Aias oli 5–6 õunapuud, aedviljapeenrad ja lilled. Proua oli kodune sõbralik inimene, kelles polnud jälgegi aadellikust ülbusest ei olekus ega välimuses. Tundus, et nad ei olnud kuigi jõukad, kuid siiski peeti teenijat, kes valmistas lõunasööki ja laupäeviti koristas.

Ühel aprillipäeval tulid mu vanemad õed koju pilkava itsitamisega. Nad olid linnas kuulnud sellist juttu, et preili von Lilienfeldti¹ aken oli suure munakiviga sisse visatud. Kivi oli kolksatanud tuppä just siis, kui vanapreili oli Hitleri pildi ees süüdanud küünlad ja põlvitas selle ees. Küllap toimus see Führeri sünnipäeval. Kui ma järgmisel päeval Pistohlkorside poole läksin, tuli majaproua mulle vastu sügavalt nõrdinuna ja rääkis, millise jõledusega on kaks noormeest hakkama saanud.

/---/ Üldiselt oli selles peres range, võiks öelda isegi külm kasvatus. Nimelt sai Eric sageli püksirihmaga peksa ja kisa ja nuttu oli siis kuulda naabermajadessegi. Ma ei olnud kodus kunagi peksa saanud, kuid ma ei tahtnud Ericu ees viletsam olla ja rääkisin, et mind pekstakse nahkse koerapiitsaga. Mõne päeva pärast kutsus ema mind range häälega tuppä ja küsis, miks ma nii hullumeelselt valetama olen hakanud. Proua Pistohlkors oli turul ta käest küsinud, miks ta oma väikest tüdart nii hullusti peksab.

1 von Pistohlkorside külaline Saksamaalt.

/---/ Meelde tuleb ka lausa koomilisi momente. See oli ühel kuumal suvepäeval, kui Nora tuli mulle õhinal vastu ja teatas, et lapsed ei tohi enam väljakäigus pissil käia, vaid tuleb aias kahe suure tunni juures potil käia ja siis ühte tunni tühjendada. Seletas, et sinna lisatakse vett ja lastakse mitu päeva käärida. Härra Pistohlkors pidavat selle vedelikuga kurke ja kapsaid kastma. Läksin seda kummalist asja aeda vaatama – mu jumal kui kole hais sealt levis. Ku ma sellest kodus kirjeldasin, siis mu vanemad õed said jällegi palju itsitada.

Kord hea tujus olles, küsis proua Pistohlkors mu käest, mis on minu lemmiktoit, et kavatseb just seda teha õhtueineks. Teatasin, et selleks on keedetud põldoad ehk matsioad. Tunni aja pärast kaetigi lastetuppa laud ja toodi lauale pruunistatud võiga ülevalatud oad. Lapseliku otsekohesusega kirtsutasin nina ja seletasin, et nii neid üldse ei serveerita, et oad tuleb keeta soolvees koos kauntega ja lauas süüakse oakaunu näppudega. Siis pobises proua küll umbes niimoodi, et „sind die Esten wohl...“

/---/See oli suure sügislaada aja, kui Pistohlkorside pool ööbis üks von Ungern-Sternbergidest. Ta oli tulnud isikliku lennukiga, et laadarahvast linna kohal sõidutada. 5 krooni korra pealt. Päev läks tal vahejuhtumiteta, kuid õhtul juhtus avarii. Lennuk kukkus alla ja maandus ninapidi kartulipõldu. Õnneks ei olnud sellel sõidul kundet peal. Lendur viidi haiglasse, kus selgus ainult ninaluu ja paari roide murd. Läksime põllule lennukit vaatama. See oli vineerist tiibade ja kerega. Linnarahvas oli lennuki küljest mälestuseks tükke murdnud, nii et tiivad olid juba hõredad ja sisemine toestik paistis.

1935dal aastal organiseeris proua Pistohlkors Taagepera lähedal lastele suvelaagri. Ühes ärklikorruse majas oli üüritud 2-3 tuba koos köögi kasutamiseks. Lisaks Põltsamaa saksa lastele oli seal ka Viljandist juudist kaupmehe poeg 14 aastane Morris Eithelberg. Eks siis juhtus nii, et ühel hommikul oli suur skandaal. Juudipoisi voodi päitsisse oli sisse lõigatud kuusnurkne juuditäht. Morris oli vihastanud nii, et telefoneeris oma vanematele, et ta sõidab laagrist koju. Ma ei saanud sellest kõigest midagi aru ja mõtlesin, et kui minu voodile oleks joonistatud sinimustvalge lipp, siis oleksin olnud uhke ja hoopiski mitte vihastanud. Järgmiseks hommikuks olidki härra ja proua Eithelbergid kohal. Juhuslikult oli samal päeval ka mu ema sinna sõitnud. Otsustati einestada metsas nii öelda „grüünes“. Ema pakkus Eithelbergidele rasvast mahlaseid sealihakotlette. Need keeldusid kotlettidest kuidagi väga tõrjuvalt. Ja kui juudiproua pakkus praetud kanakoibi, ise seletades, et need on koššer, siis alles mu ema taipas, et juudid ei söö ju sealiha.

1939. aastal lahkusid Eestis ka Pistohlkorsid ja nende edasisest saatusest ei tea ma peaaegu midagi. /---/

EKLA, f 342, m 31:85 | Rajasaar, Õnne: [Lapsepõlvemälestusi baltisakslaste elust 1932–1939] + kirjavahetus Mart Laariga | EKLA-11248-51819-57500

Ülesanne 1

1. Täitke teksti põhjal jututäht.

Kus? Tegevuskoht

Kes? Loo peamised
tegelased

Millal? Aeg

Miks? Loo juhtmõte

Kuidas lõppes? Lahendused

Mis juhtus? Sündmused

Ülesanne 2. Tabel väitluseks teemal „Baltisakslased avaldasid eesti kultuurile positiivset mõju“.

Baltisakslased avaldasid Eesti kultuurile positiivset mõju	
Argumendid väite poolt	Argumendid väite vastu
Argument üks	Argument üks
Faktid, mis seda toetavad	Faktid, mis seda toetavad
Teemakohased näited	Teemakohased näited
Ekspert hinnangud	Ekspert hinnangud
Järeldused ja kokkuvõte	Järeldused ja kokkuvõte
Argument kaks	Argument kaks
Faktid, mis seda toetavad	Faktid, mis seda toetavad
Teemakohased näited	Teemakohased näited
Ekspert hinnangud	Ekspert hinnangud
Järeldused ja kokkuvõte	Järeldused ja kokkuvõte
Järeldus:	

Ülesanne 3

Koostage loo põhjal piltlugu või pange kirja animafilmi stsenaarium.

Piltloo puhul toimige nii:

1. Tehke tekstist 4–5 lauseline kokkuvõte ja sama palju, 4–5 joonistust teksti kohta, mis annaksid edasi loo kõige olulisema mõtte.
2. Pange kirja üks lause, mis annab edasi loo kõige olulisema mõtte.
3. Jätkake piltide joonistamist. Eialgu valminud pildid on põhitegevuseks, mille vahele joonistage pilte juurde, et üleminek ühelt pildilt teisele oleks sujuvam.
4. Filmikaadreid võiks olla 10–15 koos pealkirja, autori nime ja lõpukaadriga.
5. Näidake oma pildikaadreid õiges järjekorras mõnele klassikaaslasele. Kui ta nendest aru ei saa, tehke parandusi, et töö oleks arusaadavam.

http://www.htk.tlu.ee/digitiiger/valminud_tood/algopetus/kursus-lugemine-oppimist-toetava-tegevusena/valikuelesanded-1.pdf/download

(5. juuni 2014)

Animafilmi stsenaariumi kirjutamiseks vaadake juhendit siit:

<http://vana.kinobuss.ee/wp-content/uploads/2011/09/Stsenaariumi-Struktuur.pdf>
<http://vana.kinobuss.ee/wp-content/uploads/2011/09/Stsenaariumi-Struktuur.pdf>

Ülesanne 4

1. Reastage märksõnad/sündmused kronoloogiliselt, alustades kõige varasemast. Lisage juurde sajand ja tähenduse selgitus. Vajadusel kasutage lisateksti (Lisa 1).
2. Arutelu. Mis neid märksõnu/sündmusi ühendab? Mis loetletust muutis baltisakslaste positsiooni kõige enam? Põhjendage, miks.

Tartu Maarahva Näddalileht, Põltsamaa pastori August Wilhelm Hupeli tegevus, balti erikord, kultuuriautonoomia seadus, Balti risticõja algus, baltisakslaste ümberasumine Saksamaale, maareform, estofiilide tegevus

Sündmus/märksõna	Sajand	Selgitus

Lisa 1. Taustainfo baltisakslastest

Allikas A. Baltisakslaste saabumine

Keskaegne Liivimaa aadel kujunes määravas osas sisserännanud inimestest ning kooskõlas eelkõige Pühast Rooma Keisririigist – Saksamaalt – pärinevate arusaamadega vabadusest ja mittevabadusest, härrusest ja teenimisest. /---/ Ristisõdijate muutumine vasallideks ei olnud ühesuunaline ega pidev protsess. /---/ Liivimaa-retki võtsid ette mitmed väljapaistvamad Põhja-Saksa suurnikud, aga valdav osa Liivimaale 13. sajandil tulnud ja nimeliselt identifitseerimata meestest olid oma staatusest märksa madalamad kui keisririigi vanad aadlikud. /---/ Aadel on üleeuroopaline nähtus oma piirkondlike variatsioonidega, oma tuumikalade ja ääremaadega. Kahtlemata kuulus sellesse süsteemi ka Liivimaa aadel, selle kinnituseks olgu kas või juba mainitud arvukad veresidemed Saksamaaga ja sarnane õigusruum. /---/

Tekst kohandatud Kreem, J. „Aadel ja vasalkonnad“– Selart, A. (koost.), Eesti ajalugu II, Tartu, 2012, lk 110–112, 121.

Allikas B. Balti erikorra sätestamine

4. juulil 1710 Liivimaa rüütelkonna ja Riia linnaga ning 29. septembril 1710 Eestimaa rüütelkonna ja Tallinna linnaga sõlmitud kapitulatsioonaktides lubas Venemaa vallutatud Eesti- ja Liivimaal säilitada luteri usu Augsburgi usutunnistuse alusel. /---/ Vallutatud provintsid jäi kehtima senine õiguskorraldus ja kohtusüsteem ning saksa keel kohaliku asjaajamisekeelena. Oluliseks vastutulekuks rüütelkondadele oli Vene võimude lubadus anda reduktsiooni käigus riigistatud mõisad endistele omanikele tagasi ning ennistada aadli omavalitsuslikud õigused. Kapitulatsioonaktid kinnitati Peeter I antud generaalkonfirmatsioonidega. Neist kujunes alus, mille põhjal järgmised Vene valitsejad aadliprivileegide kehtivust omalt poolt kinnitasid.

Tekst kohandatud Laur, M. „Balti erikorra sätestamine“– Laur, M., Vahtre, S. (toim.), Eesti ajalugu IV, Tartu: Ilmamaa, 2003, lk 45–46.

Allikas C. Balti erikord

Vene keskvoimu tolerantsus Balti erikorra suhtes tegi Vene riigi omaksvõtu baltisaksa aadli jaoks kergemaks. Rootsi valitsejaid ei nimetanud siinsed mõisnikud kunagi meie kuningaks, küll aga Vene valitsejaid meie keisriks. /---/ Kui Vene võimu kahel esimesel aastakümnel oli baltisaksa aadli ja suuremate linnade seisuslik omavalitsus venelastest ametnike otsese või varjatud kontrolli all, siis järgnevatel aastakümnetel, usalduse kasvades sellest loobuti. Lojaalsusel, mida Balti aadel ei väsinud toonitamast, ei olnud tegelikult alternatiivi. Balti aadel elas otsekui riik riigis, kasutades ühtaegu nii Balti erikorraga saadud laialdast autonoomiat kui ka Euroopa suurriigiks tõusnud uueneva Venemaa avaraid võimalusi.

Tekst kohandatud Laur, M. „Balti erikord“– Laur, M., Vahtre, S. (toim.), Eesti ajalugu IV, Tartu: Ilmamaa, 2003, lk 64.

Allikas D. August Wilhem Hupeli tegevus

/---/ Viis aastat oli Baltikumiga seotud saksa kultuuriruumi nimekaim valgustaja Johann Gottfried Herder, kes aastatel 1764 –1769 töötas Riia toomkoolis, täites samaaegselt eeslinnas asuva Gertrudi kiriku abiõpetaja kohta. /---/

Baltimaade enda nimekaimaks publitsistik kujunes August Wilhelm Hupel, sündis 1737. aastal Tüüringis pastori perekonnas, õppis Jena ülikoolis teoloogiat, filosoofiat, matemaatikat ja loodusteadust, ning reisis pärast õpingute lõpetamist 1757. aastal seiklushimetus Liivimaale. 1760. aastal sai ta Äksi ning 1763. aastal Põltsamaa

kirikuõpetajaks. Põltsamaa pastori ametisse jäi Hupel 1804. aastani. Vanaduspõlve veetis Hupel Paides, kus ta 1819. aastal suri. Oma elutee lõpul valiti Hupel taasavatud Tartu ülikooli filosoofia ja teoloogia audoktoriks.

Hupeli literaaditegevusele aitas kaasa tema suurepärase keelteoskus. Ta luges prantsuse, itaalia ja inglise keelt, õppis kiiresti selgeks eesti keele ning oskas mingil määral ka vene keelt.

1772. aastal avaldas Hupel Riias anonüümselt ilmunud raamatukeses „An das Lief- und Estlandische Publikum“ üleskutse Liivimaa koduloo uurimiseks, võttes eeskju vastavatest Inglismaal ja Prantsusmaal ilmunud töödest aastatel 1774. –1782. ilmus Hupeli kolmeköiteline põhjalik uurimus „Tophographische Nachrichten von Lief- und Estland“, mis andis täpse ülevaate Liivi- ja Eestimaa haldusest, rahvastikust, seisuslikust korraldusest, rahvakommetest, geograafiast, floorast ja faunast. /---/

Alustatud suunda jätkas Hupel 28-osalise kogumikuga „Nordische Miscellaneen“ (1781–1791), millele järgnes veel 18-osaline „Neue Nordische Miscellaneen“ (1792–1798). Hupeli valgustuslik seriaal oli oma sügavuselt ja mahult tollases baltisaksa publitsistikas pretsedenditu. Hupelile omase täpsuse ja põhjalikkusega leidsid siin käsitlemist kõige erinevad Baltikumi elu puudutavad teemad poliitilistest päevaküsimustest eestlaste ja lätlaste rahvusliku iseloomu ja käitumistavade tutvustusteni.

Tekst kohandatud Laur, M., Tannberg, T. „Valgustusajastu vaimuelu“ – Laur, M., Vahtre, S. (toim.), Eesti ajalugu IV, Tartu: Ilmamaa, 2003, lk 242–243.

Allikas E. Eestikeelse ajakirjanduse algus

Eestikeelse ajakirjanduse algust võib dateerida 1. märtsiga 1806, mil nägi ilma- valgust esimene eestikeelne ajaleht „Tartu maa rahwa Näddali-Leht“. Ajaleht oli suunatud otseselt maarahvale./---/. „Tartu maa rahwa Näddali-Lehe“ väljaandjateks olid Põlva pastor Gustav Adolph Oldekop ning Kanepi pastor Johann Philipp von Roth. /---/ Ajaleht ilmus Tartu ülikooli tsensuurikomitee järevalve all ning eesti ja soome keele lektori Friedrich David Lenzi tsenseerimisel. Tsenor ja ülikool suhtusid välja- andesse heatahtlikult./---/

Esimene eestikeelne ajaleht kirjutas üllatavalt paljudel teemadel, keskendudes siiski välissündmustele, mis moodustasid kokkuvõttes üle kahe kolmandiku ajalehe mahust.

Tekst kohandatud Tannberg, T. „Valgustusajastu vaimuelu“ – Laur, M., Vahtre, S. (toim.), Eesti ajalugu IV, Tartu: Ilmamaa, 2003, lk 256.

Allikas F. Estofiilid

19. sajandi esimesel poolel leidis kasvav huvi eesti keele ja rahvakultuuri vastu väljenduse estofiilide liikumises. Selle keskseks tegelaseks tõusis Pärnu Elisabethi kiriku kirikuõpetaja Johann Heinrich Rosenplänter, kes hakkas 1813. aastal välja andma ajakirja „Beitrage zur Genauer Kentnisch der Estnische Sprache“ („Lisandusi eesti keele lähemaks tundmaõppimiseks“). Rosenplänteri ajakirjale tegid koostööd Otto Wilhelm Masing, Kristia Jaak Peterson, August Wilhel Hupel, Johann Wilhel Ludvig von Luce jt. Rosenplänter soovis, et mitte ainult pastorid vaid kõik eestlaste keskel elavad ja nendega kokku puutuvad sakslased peaksid rahva keele selgeks õppima. Selleks pidas ta vajalikuks eesti keele sisseseadmist gümnaasiumides ning koostas 1817. aastal ilmunud gümnaasiumidele mõeldud esimese eesti keele õpiku.

Tekst kohandatud Laur, M., „Valgustusajastu vaimuelu“ – Laur, M., Vahtre, S. (toim.), Eesti ajalugu IV, Tartu: Ilmamaa, 2003, lk. 258.

Allikas G. Maareform

Asutav Kogu võttis maaseaduse vastu 10. oktoobril 1919. Selle alusel võõrandati praktiliselt kogu mõisamaa, Vene-aegsed riigimaad ja osa kiriku maadest/---/, samuti mõisate hooned, põllumajandustehnika, kariloomad ja mitmesugused ettevõtted. Võõrandatud maa kompenseerimise küsimus jäeti hilisemate seaduste lahendamata; muude riigistatud varade eest tasuti kohe, kuid nende tegelikust väärtusest vähem. Põhjused olid nii majanduslikud – riigil puudus sedavõrd suurteks väljamakseteks raha – kui ka poliitilised – rahvas ei mõistnud, miks on vaja maksta ajaloolistele vaenlastele.

Tekst kohandatud Pajur, A. „Riikluse rajamine”–
Vahtre, S., Pajur, A., Tannberg, T. Eesti ajalugu VI, Tartu, 2005, lk 59.

Allikas H. Kultuurautonoomia

Ühiskonna konsolideerimiseks pöörati suurt tähelepanu vähemusrahvustele, et tagada nende lojaalsus Eesti Vabariigile. 1925. aastal võttis Riigikogu vastu „Vähemusrahvuste kulturomavalitsuse seaduse”, millega sätestati vähemusrahvuste kultuuriautonoomia põhimõtte. Seadus tunnistas vähemusrahvusteks sakslased, venelased ja rootslased ning kõik need rahvusgrupid, kelle arv ületab 3000 piiri. Kõigil sellistel rahvusgruppidel oli õigus kutsuda ellu kulturomavalitsuse asutusi – vähemusrahvuse esindusorganiks oli kultuurinõukogu ning selle täidesaatvaks instantsiks kultuurivalitsus. Seejuures oli omavalitsuse loomine või mitteloomine vabatahtlik, sõltudes ainuüksi vähemusrahvuse tahtest. Kulturomavalitsusel oli õigus asutada, ülal pidada, juhtida ja kontrollida emakeelseid koole ja teisi kultuuriasutusi (teatrid, raamatukogud jne.). Kulturomavalitsuse loomise õigust kasutasid baltisakslased ja juudid, kuna üsa kompaktselt koos elavad rootslased ja venelased kaitsesid oma huve kohalike (piirkondlike) omavalitsusasutuste kaudu. Kultuuriautonoomia andmine täitis oma ülesande täielikult – rahvuskonfliktid olid Eestis toona sama hästi kui tundmatud. Ka tugevdas see Eesti mainet maailma avalikkuse silmis, kuna Eesti oli kahe maailmasõja vahel ainus riik, kus rahvusvähemustele kindlustati sedavõrd suured õigused.

Tekst kohandatud Pajur, A. „Demokraatlik Eesti”–
Vahtre, S., Pajur, A., Tannberg, T. Eesti ajalugu VI, Tartu, 2005, lk 76.

Allikas I. Baltisakslaste ümberasumine Saksamaale

Omajagu pingeid lisas baltisakslaste lahkumine Hitleri kutsel, mis algas üheaegselt punavägede sisenemisega. Esimene ümberasujate laev lahkus Tallinnast 18. oktoobril 1939, viimane 18. mail 1940. Seitsme kuuga lahkus ainuüksi Eestist 12 660, Balti riikidest kokku aga rohkem kui 60 000 sakslast. Baltisaksa rahvusgrupp lakkas sisuliselt olemast. Vaatamata ametliku propaganda katsetele kujutada baltisakslaste lahkumist 700-aastase orjaöö lõppakordina, vapustas see tõsiselt kogu ühiskonda, kahandas selle majanduslikku ja vaimset potentsiaali ning tugevdas kuuldusi Balti riikide Moskvale mahamüümise kohta Vene-Saksa salasobingu tulemusena.

Tekst kohandatud Ant, J. „Omariikluse häving 1939–1944” –
Vahtre, S., Pajur, A., Tannberg, T. Eesti ajalugu VI, Tartu, 2005, lk 158.

